

Κανόνες καί κανονιστικότητα: Φουκώ καί Κανγκυλέμ

1.

Ἡ πρόσφατη κυκλοφορία ἀπό τό Βιβλιοπωλεῖον τῆς «Ἐστίας», σέ ώραία μετάφραση τοῦ Σωτήρη Σιαμανδούρα, τοῦ βιβλίου τοῦ Μισέλ Φουκώ *Οἱ μὴ κανονικοί*, πού περιλαμβάνει τίς παραδόσεις τοῦ φιλοσόφου στό Κολλέγιο τῆς Γαλλίας κατὰ τό ἔτος 1974-1975, ἀποτελεῖ ἐκδοτικό γεγονός γιά τίς ἀνθρωπιστικές σπουδές στή χώρα μας. Τό ἐν λόγω κείμενο τοῦ Φουκώ ἀνοίγει μιά μεγάλη φιλοσοφική συζήτηση, θέτοντας μέ ιδιαίτερα πρωτότυπο τρόπο τό ζήτημα τῆς κανονικότητας καί τῆς μὴ κανονικότητας.

Μέ τήν εὐκαιρία αὐτῆς τῆς ἐκδόσης, θεώρησα πώς θά ἦταν χρήσιμο νά ἐπιχειρήσω μιά σύντομη παρουσίαση σχετικά μέ τοὺς κανόνες, τήν κανονικότητα καί τήν κανονιστικότητα στόν Φουκώ, ἀλλά καί στόν Κανγκυλέμ. Καί τοῦτο, ἐπειδὴ σκοπεύω ἐπίσης νά ἀναφερθῶ στό σημαντικό βιβλίο τοῦ Ζώρζ Κανγκυλέμ *Τό κανονικό καί τό παθολογικό*, πού μεταφράστηκε ἄψογα στά ἑλληνικά ἀπό τόν Γιώργο Φουρτούνη καί ἐκδόθηκε ἀπό τή Νῆσο, πρό τριετίας περίπου. Ἔχω μάλιστα τήν ἐντύπωση ὅτι, δυστυχῶς, τό βιβλίο αὐτό δέν προσέχθηκε καί δέν συζητήθηκε ὅσο θά τοῦ ἄξιζε, μᾶλλον ἐξαιτίας τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ Κανγκυλέμ παραμένει ἀκόμη σχετικά ἄγνωστος στή χώρα μας. Ἀσφαλῶς ὁ μόχθος καί ἡ φροντίδα τοῦ Φουρτούνη, ὁ ὁποῖος σὺν τοῖς ἄλλοις συνέταξε κατατοπιστικό προλογικό σημεῖωμα καί διεξοδικό ἐκτενές ἐπίμετρο γιά τήν ἑλληνική ἐκδοση, μποροῦν νά ἀποτελέσουν καλή ἀφετηρία γιά νά προσεγγίσουμε τίς ἀναλύσεις τοῦ Κανγκυλέμ. Ἐπιπλέον, χάρις σέ μιά εὐτυχῆ συγκυρία, μόλις κυκλοφόρησε ἀπό τίς ἐκδόσεις Πλέθρον, σέ μετάφραση τοῦ Τάσου Μπέτζελου, ἓνα πρόσφατο βιβλίο τοῦ Πιέρ Μασερέ μέ τίτλο: Ἀπό

Ἄρης Στυλιανοῦ γεννήθηκε τό 1965 στήν Ἀθήνα. Τελευταῖο βιβλίο του *Θεωρίες τοῦ κοινωνικοῦ συμβολαίου. Ἀπό τόν Γκρότιους στόν Ρουσσώ* (Πόλις 2006).

τόν Κανγκιλέμ στον Φουκώ. Η δύναμη τῶν κανόνων. Όλα τὰ προηγούμενα λοιπόν κατά κάποιο τρόπο συνδέονται καί μᾶς ὀδηγοῦν πρὸς τὸ θέμα μας.

2.

Θέλοντας κανείς νά προσεγγίσει τὸ ζήτημα τῶν κανόνων καί τῆς κανονιστικότητας στό ἔργο τοῦ Φουκώ, θά πρέπει κατ' ἀρχήν νά ἐπιστημονοποιήσει ὅτι πρόκειται γιά ἔννοιες πού παίζουν σπουδαῖο ρόλο στή σκέψη τοῦ Γάλλου φιλοσόφου. Πιό συγκεκριμένα, προκειμένου νά ἐξετάσει τὸ κανονικό καί τὸ μὴ κανονικό, ὁ Φουκώ ἀναδεικνύει μέ πρωτοτυπία τὴ σημασία τῶν κανόνων στό πλαίσιο τῆς κοινωνίας καί τῆς ἱστορίας. Στό ἐγχείρημά του αὐτό βεβαίως ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Κανγκιλέμ, ὁ ὁποῖος εἶχε ὑπογραμμίσει τὴν κεφαλαιώδη λειτουργία πού ἔχουν οἱ κανόνες γιά τὴ φύση καί γιά τὴ ζωὴ. Όμως σέ τί ἀκριβῶς συνίστανται αὐτοὶ οἱ κανόνες ἢ οἱ νόρμες;

Γιά τόν Φουκώ, ἡ ἔννοια τοῦ κανόνα, μαζί μέ τὸ πλέγμα ἐννοιῶν πού συνεπάγεται, δέν εἶναι στατική ἀλλὰ δυναμική. Ἡ κανονιστικότητα δηλαδή δέν παραπέμπει στήν περιγραφή, τὴν ἐξειδίκευση καί τὸν ἐντοπισμὸ μιᾶς κανονικότητας. Ἀντίθετα δηλώνει μᾶλλον τὴν παραγωγικὴ δύναμη τῶν κανόνων, δηλαδή τὴ γενικὴ ἀρχὴ ἀπὸ τὴν ὁποία ἐξαρτῶνται οἱ ὑφιστάμενοι κανόνες, καί ἡ ὁποία καθορίζει καί ἐξηγεῖ τὴν παραγωγή νέων κανόνων, ὅταν προκύπτει κάποιο νέο πλαίσιο ἢ ἡ ἀνάγκη ἀπάντησης σέ ἓνα καινοφανές πρόβλημα.¹

Ὁ Φουκώ προσπάθησε πρωτίστως νά κατανοήσει καί νά περιγράψει τίς μορφές μέ τίς ὁποῖες ἡ ἐπίδραση τῶν κανόνων στή ζωὴ τῶν ἀνθρώπων καθορίζει τὸ μοντέλο κοινωνίας στήν ὁποία αὐτοὶ ἐντάσσονται ὡς ὑποκείμενα. Θά λέγαμε, ἀκολουθώντας τόν Πιέρ Μασερέ, ὅτι ὅλες οἱ ἔρευνες καί οἱ ἐργασίες τοῦ Φουκώ συγκλίνουν σέ ἓνα θεμελιώδες ἐρώτημα, πού ἔχει συγχρόνως ἐπιστημολογική καί ἱστορική ἐμβέλεια. Τὸ ἐν λόγω ἐρώτημα ἀφορᾷ τὸ πῶς ἀκριβῶς θά μπορούσε κανείς νά περάσει ἀπὸ μιᾶ ἀρνητικὴ σύλληψη τῶν κανόνων (σύλληψη πού βασίζεται σέ ἓνα νομικὸ μοντέλο ἀποκλεισμοῦ, μέσω τῆς διάκρισης ἀνάμεσα στό ἐπιτρεπτό καί στό ἀπαγορευμένο) σέ μιᾶ θετικὴ

¹ Γιά μιᾶ ἐκτενὴ συζήτηση τοῦ θέματος, θά ἦταν χρήσιμο νά ἀνατρέξει κανείς στό βιβλίό τοῦ Stéphane Legrand, *Les Normes chez Foucault*, PUF, Παρίσι 2007, καί κυρίως στό κεφάλαιο 1, σ. 15-45.

σύλληψη (πού ὑπογραμμίζει ἀντιθέτως τὴ βιολογικὴ λειτουργία διατάξης καί ρύθμισης τοῦ κανόνα, μέσω τῆς διάκρισης ἀνάμεσα στό κανονικό καί στό παθολογικό). Συναρτῆσει τῶν δύο αὐτῶν σαφῶς ἀντιτιθέμενων ἐκδοχῶν, οἱ κοινωνικὲς σχέσεις διαμορφώνονται κατὰ διαφορετικὸ τρόπο, καθὼς ἐπίσης καί οἱ μορφές ἔνταξης τῶν ἀτόμων στό πλέγμα τῶν κοινωνικῶν σχέσεων.²

Αὐτὴ ἡ θετικὴ σύλληψη συνδυάζεται μέ τὴν παραγωγικὴ λειτουργία τοῦ κανόνα, ἡ ὁποία μέ τὴ σειρά τῆς συνδέεται μέ τὸν ἐμμενῆ χαρακτήρα τοῦ κανόνα. Σέ τί συνίσταται τούτη ἡ θέση περὶ τῆς «κανονικῆς» ἐμμένειας; Μέ τὴν ἔννοια τῆς ἐμμένειας εἰσάγεται στή δράση τῶν κανόνων ἓνα στοιχεῖο πού παραπέμπει σέ ἓνα νέο εἶδος σχέσης. Ἐδῶ δέν γίνεται πλέον λόγος γιά μιᾶ σχέση διαδοχῆς, πού συνδέει ξεχωριστοὺς καί διακριτοὺς ὅρους, σύμφωνα μέ τὸ μοντέλο ἑνὸς μηχανιστικοῦ ντετερμινισμοῦ. Στὴν προκειμένη περίπτωση, ἡ σχέση προϋποθέτει τὴ χρονικὴ σύμπτωση καί τὴν ἀμοιβαία παρουσία ὄλων τῶν στοιχείων πού συνδέονται μέσα στή σχέση. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτῆ, δέν εἶναι πλέον δυνατόν νά συλλάβουμε τὸν ἴδιο τὸν κανόνα πρὶν ἀπὸ τίς συνέπειες τῆς δράσης του καί ἀνεξάρτητα ἀπὸ αὐτές. Ἀντίθετα, οἱ κανόνες θά πρέπει νά γίνονται κατανοητοὶ ἔτσι ἀκριβῶς ὅπως ἐπενεργοῦν καί ὅπως ἐκδηλώνονται μέσω τῶν ἀποτελεσμάτων τους. Ἐννοεῖται πῶς στὰ ἐν λόγω ἀποτελέσματα προσδίδεται ὅσο μεγαλύτερη πραγματικότητα μπορούν αὐτὰ νά λάβουν, δίχως οἱ δυνατότητές τους νά περιορίζονται κατ' ἐλάχιστον.

Διαπιστώνουμε λοιπόν ὅτι ἡ ἀρχὴ τῆς ἐμμένειας τοῦ κανόνα ὀδηγεῖ στήν παραγωγή τῶν ἀποτελεσμάτων του, καί μάλιστα ὄλων ἀνεξαρτέτως τῶν ἀποτελεσμάτων του. Πράγμα πού θυμίζει ἔντονα τὴ σπινοζικὴ ἐμμένεια καί παραγωγικότητα τοῦ Θεοῦ ἢ τῆς Φύσης, δηλαδή τῆς ὑπόστασης. Ἀντίθετα μέ τὴν ἰδέα ὅτι ἡ ἐξουσία τῶν κανόνων εἶναι τεχνητὴ καί αὐθαίρετη, ἡ ἐν λόγω ἀρχὴ ἀποκαλύπτει τὸν ἀναγκαῖο καί φυσικὸ χαρακτήρα τῆς δυνάμεώς τους, πού ὀρίζεται καί σχηματίζεται μέσα στή δράση τῆς, πού παράγεται καθὼς παράγει τὰ ἀποτελέσματά τῆς, χωρὶς περιορισμούς καί ὅρια, δίχως δηλαδή

² Pierre Macherey, *De Canguilhem à Foucault. La force des normes*, La fabrique, Παρίσι 2009, σ. 71. (ἑλλ. ἔκδοση: Pierre Macherey, Ἐπὶ τὸν Κανγκιλέμ στον Φουκώ. Ἡ δύναμη τῶν κανόνων, μτφρ. Τάσος Μπέτζελος, Πιλέθρον, Ἀθήνα 2010).

νά προϋποθέτει τήν άρνητική παρέμβαση κάποιου είδους υπερβατικότητας ή κάποιου είδους διαμελισμοῦ.³

Γι' αυτό τό λόγο, ο Φουκώ διατύπωσε τή θέση ότι ο κανόνας χαρακτηρίζεται από μία θετικότητα, ή οποία προσφέρεται συνολικά, καθ' όλοκληρίαν, και ή οποία παράγεται καθώς ο κανόνας παράγει τά αποτελέσματά του, μέσω τής δράσης του. 'Ο κανόνας δηλαδή παράγεται μέσα στά φαινόμενά του και μέσα στις έκδηλώσεις του, χωρίς νά προϋποτίθεται καμία άλλη απόλυτη έξουσία, από τήν οποία θά άντλοῦσε τή δραστηριότητά του. "Έχουμε επομένως νά κάνουμε έδῶ μέ μία φουκωική θέση πού υποστηρίζει περίπου τό έξής: αποτελεί δεδομένο ότι ο κανόνας διέπεται από αναγκαιότητα και φυσικότητα.

Έπιπροσθέτως, έφόσον ή δράση τοῦ κανόνα δέν συναντᾶ ένα πεδίο πραγματικότητας πού θά προϋπῆρχε τής παρέμβασής του, θά πρέπει επίσης νά έπισημανθεῖ ότι και ο ίδιος ο κανόνας δέν διαμορφώνεται πρίν από αὐτήν τήν παρέμβαση. Μέ τά λόγια τοῦ Μασερέ,

ο κανόνας διαμορφώνει τήν κανονιστική λειτουργία του μόνο στό βαθμό πού τήν άσκει, μέσω μιᾶς άσκησης πού έχει τόν κανόνα τόσο ως υποκείμενο όσο και ως άντικείμενο.⁴

Θά μπορούσαμε νά ισχυριστοῦμε επίσης ότι ο κανόνας δέν μπορεί νά νοηθεῖ παρά μόνο κατά τρόπο ιστορικό, δηλαδή σέ συνάρτηση μέ τίς ιστορικές διαδικασίες πού τόν ενεργοποιοῦν και τόν θέτουν σέ λειτουργία.

3.

Ὡς πρός αὐτό τό σημείο, ο Φουκώ ακολουθεῖ τή διδασκαλία τοῦ Κανγκυλέμ, ο οποίος υπῆρξε ο θεμελιωτής ενός στοχασμοῦ νέου τύπου σχετικά μέ τούς κανόνες.⁵ 'Ο Φουκώ, στήν εἰσαγωγή πού έγραψε για τήν άμερικανική έκδοση τοῦ βιβλίου τοῦ Κανγκυλέμ *Τό κανονικό και τό παθολογικό* (κείμενο πού υπάρχει ως εἰσαγωγή και στήν έλληνική έκδοση τοῦ βιβλίου, ένω δημοσιεύτηκε στα γαλλικά τό 1985 υπό τόν

³ Ο.π., σ. 96.

⁴ Ο.π., σ. 91.

⁵ Για τήν πρωτοτυπία τής σκέψης τοῦ Κανγκυλέμ ως πρός τούς κανόνες, είναι ώφέλιμο νά ανατρέξει κανείς στό βιβλίο του Guillaume Le Blanc, *Canguilhem et les normes*, PUF-Philosophies, Παρίσι 1998.

τίτλο «'Η ζωή και ή έπιστήμη»), αναφέρεται στόν Κανγκυλέμ, συνοψίζοντας τήν προσπάθειά του μέ τά παρακάτω λόγια:

'Ο Ζώρζ Κανγκυλέμ, μέσα από τή διασαφήνιση τής γνώσης για τή ζωή και τών έννοιών πού άρθρώνουν αὐτή τή γνώση, θέλει νά ανακαλύψει τί συμβαίνει μέ τήν έννοια μέσα στη ζωή, στό βαθμό δηλαδή πού ή έννοια αποτελεί έναν από τούς τρόπους πληροφόρησης πού κάθε έμβιο όν άντλεί από τό περιβάλλον του. Τό ότι ο άνθρωπος ζει σέ ένα έννοιακά άρχιτεκτονημένο περιβάλλον δέν άποδεικνύει πώς άποστράφηκε τή ζωή έξαιτίας κάποιας παράθλωσης ή πώς χωρίστηκε από αὐτήν έξαιτίας κάποιου ιστορικού δράματος. 'Αλλά μόνο πώς ζει μέ έναν όρισμένο τρόπο. [...] 'Η διαμόρφωση έννοιών είναι ένας τρόπος νά ζοῦμε και όχι νά σκοτώνουμε τή ζωή.⁶

'Από έδῶ προκύπτει και ή σημασία πού προσδίδει ο Κανγκυλέμ στις έπιστήμες τής ζωής, και ειδικότερα στόν τρόπο μέ τόν όποιο τό παραδοσιακό ζήτημα τοῦ κανονικοῦ και τοῦ παθολογικοῦ συνδυάστηκε μέ τό πλέγμα τών έννοιών πού ή σύγχρονη βιολογία δανείστηκε από τίς θεωρίες τής πληροφορίας και τής έπικοινωνίας.

Τά θεωρητικά έγχειρήματα τοῦ Φουκώ και τοῦ Κανγκυλέμ είναι εύλογο και χρήσιμο νά συσχετίζονται, επειδή ή σκέψη τόσο τοῦ ενός όσο και τοῦ άλλου αναπτύχθηκε μέ έπίκεντρο έναν στοχασμό πού αντιμετωπίζει εύθέως τό πρόβλημα τών κανόνων. Πρόκειται για φιλοσοφικό στοχασμό, μέ τήν αὐστηρή έννοια τοῦ όρου, έστω και άν συνδέεται άμεσα, στήν περίπτωση τών δύο αὐτῶν στοχαστῶν, μέ τήν αξιοποίηση ενός ύλικου τό όποιο δανείστηκαν άρχικά από τήν ιστορία τών έπιστημῶν τοῦ άνθρώπου και τής βιολογίας, καθώς και από τήν πολιτική και κοινωνική ιστορία. Προκύπτει έτσι μία κοινή διερώτηση πού θά μπορούσε, μέ πολύ γενικούς όρους, νά διατυπωθεῖ ως έξής: για ποιο λόγο ή ανθρώπινη ύπαρξη έρχεται αντιμετωπη μέ κανόνες; 'Από πού άντλοῦν οι κανόνες τή δύναμή τους; Και πρός ποιά κατεύθυνση τήν προσανατολίζουν;⁷

'Η φιλοσοφία τοῦ Κανγκυλέμ αποτελεί κατά κύριο λόγο στοχασμό

⁶ Μισέλ Φουκώ, «Ζώρζ Κανγκυλέμ: ο φιλόσοφος τοῦ σφάλματος», στό Ζώρζ Κανγκυλέμ, *Τό κανονικό και τό παθολογικό*, μεταφ.-έπιμ.-έπίμετρο Γιώργος Φουρτούνης, Νήσος, 'Αθήνα 2007, σ. 39-40.

⁷ Πρόκειται για τά έναρκτήρια έρωτήματα πού θέτει ο Μασερέ στα Προλεγόμενα τοῦ βιβλίου του: βλ. Pierre Macherey, *De Canguilhem à Foucault. La force des normes*, ό.π., σ. 7-32.

γύρω από τή ζωή, καθώς και περί του τί μπορούμε να γνωρίσουμε σχετικά μέ τή ζωή. Τό θεμελιώδες κοινό στοιχείο πού ἔχουν οἱ συνεισφορές τοῦ Κανγκιλέμ καί τοῦ Φουκώ εἶναι ἡ ἀποφασιστική συμβολή τους στήν κατανόηση τοῦ τί σημαίνει νά ζεῖ κανεῖς, καί μάλιστα νά ζεῖ μέσα σέ μιά κοινωνία, στό πλαίσιο κανόνων.

4.

Γενικότερα, στήν προαναφερθεῖσα προοπτική, ἡ προβληματική τῶν κανόνων ἐπιχείρησε νά συνδέσει τά πορίσματα τῶν ἐπιστημῶν τῆς ζωῆς μέ τήν ἔρευνα τῶν συλλογικῶν μορφῶν κοινωνικῆς ὀργάνωσης. Μέ βάση αὐτή τήν προβληματική, ὁ Φουκώ προσπάθησε νά ὀρίσει μιά ἀνεξερεύνητη περιοχή μελετῶν, μέ ἐπίκεντρο τήν κρίσιμη ἔννοια τῆς βιοπολιτικῆς. Χάρις στήν πραγματικότητα πού κατέστη δυνατόν νά περιγραφεῖ μέ τόν πρωτότυπο ὄρο βιοπολιτική, ἀνέκυψε ἕνας νέος τρόπος κατανόησης τῆς πολιτικῆς καί τῆς κοινωνικῆς ζωῆς, ὁ ὁποῖος ὀδήγησε στήν ἐπανεξέταση τῶν σχέσεων μεταξύ φύσης καί πολιτισμοῦ. Ἔτσι γιά τή φιλοσοφία προέκυψε ἡ ἀδήριτη ἀνάγκη νά λαμβάνει πλέον πολύ σοβαρά ὑπ' ὄψιν τά πορίσματα τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου, βαδίζοντας πρὸς τήν κατεύθυνση τῆς σύστασης μιᾶς νέου τύπου φιλοσοφικῆς ἀνθρωπολογίας.

Ἡ ἐν λόγω φιλοσοφική ἀνθρωπολογία ἐδραιώθηκε σύντομα σέ μιά καινούργια ὀρθολογικότητα, ἡ ὁποία δέν μπορούσε νά ἐξαρτᾶται ἀπό ἀφηρημένες γενικές ἀρχές, ἀλλά χρειάζοταν νά ἐναρμονίζεται μέ τίς πρακτικές πού παράγονται ἀπό τήν ἴδια τήν κίνηση τῆς ζωῆς. Οἱ πρακτικές αὐτές δέν εἶναι προκαθορισμένες ἢ προσδιορισμένες ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλά διαμορφώνονται ἐν ἐξελίξει καί ἐπενεργοῦν ἐν κινήσει στήν ἀνθρώπινη πραγματικότητα, μετασχηματίζοντάς την. Ἀκριβῶς ἐτούτη ἡ κίνηση καί ἡ ἐξέλιξη ἐκφράζονται πλήρως μέσω τῆς δυναμικῆς τῶν κανόνων. Κάνοντας λόγο γιά δύναμη τῶν κανόνων, ὁ Μασερέ ἐπιχειρεῖ νά μετατοπίσει τό κέντρο βάρους ἀπό τήν ἀριστοῦ νομιμότητα πού ἐπικαλοῦνται συνήθως οἱ κανόνες (προκειμένου νά δικαιολογήσουν τόν ἀπόλυτο χαρακτήρα τους) πρὸς τήν εξέταση τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο δροῦν στήν πράξη, ἀκολουθώντας διαδικασίες μέσω τῶν ὁποίων διαμορφώνονται, ἀλλά καί τίθενται ὑπό ἀμφισβήτηση.

Ἰπὸ αὐτούς τοὺς ὅρους, καταδεικνύεται ὅτι

ὁ ρόλος τῶν κανόνων δέν εἶναι μόνο περιοριστικός, ὅπως ὑπονοεῖ ἡ

συνήθης ἀναφορά στήν κανονικότητα, ἀλλά ἐπίσης παραγωγικός, σέ συνάρτηση ἀντιθέτως μέ τή θετική ἰδέα τῆς κανονιστικότητας.⁸

Ἡ ἐν λόγω παραγωγικότητα καθιστᾶ τοὺς κανόνες περισσότερο ρευστούς ἢ μεταβλητούς καί λιγότερο καταναγκαστικούς. Ἔτσι, καθίσταται σαφές ὅτι

ἡ ζωή ὑπὸ κανόνες δέν συνίσταται ἀπλῶς στήν τυφλή ὑπακοή σέ ὑποχρεώσεις πού ἡ φύση τους θά ἦταν ἰδεατή καί, ἐπομένως, ὑπερβατική σέ σχέση μέ τό πεδίο ἐφαρμογῆς τους. Ἀντίθετα, ζωή ὑπὸ κανόνες σημαίνει τήν ἐνεργό ἐμπλοκή στή διαδικασία, ἢ μᾶλλον στίς διαδικασίες, στόν πληθυντικό, μέσω τῶν ὁποίων οἱ κανόνες συγκροτοῦνται συγκεκριμένα, ἀκολουθώντας τροχιές τίς ὁποῖες δέν σταματοῦν νά διορθώνουν καί νά ἐκτρέπουν.⁹

5.

Ἀσφαλῶς, ὅταν κανεῖς ἐπεξεργάζεται κανόνες γνώσης, ὅταν δηλαδή σχηματίζει ἔννοιες σέ συνάρτηση μέ κανόνες ἐξουσίας, τοῦτο σημαίνει ὅτι ἐμπλέκεται σέ μιά διαδικασία πού, καθώς ξεδιπλώνεται, γεννᾷ ἡ ἴδια τίς συνθήκες πού τήν ἐπαληθεύουν καί τήν καθιστοῦν δυνατή. Συναντοῦμε ἐδῶ λοιπόν ἀναπόφευκτα τό ζήτημα τῆς ἐξουσίας. Κατά συνέπεια, θά ἦταν χρήσιμο οἱ προηγούμενες σκέψεις νά συνδεθοῦν μέ τίς ἀναλύσεις τοῦ Φουκώ γιά τήν ἐξουσία καί τίς διαδικασίες ὑποκειμενοποίησης ἢ ὑποταγῆς ἢ καθυπόταξης.

Ὁ Φουκώ υἰοθετεῖ καί ἐμβαθύνει τή —σπινοζικῆς προέλευσης— ἰδέα ὅτι: γιά νά προχωρήσουμε σέ μιά συγκεκριμένη ἀνάλυση τῶν σχέσεων ἐξουσίας, θά πρέπει νά ἐγκαταλείψουμε τό νομικό μοντέλο τῆς κυριαρχίας. Τό μοντέλο αὐτό ἐκλαμβάνει τό ἄτομο ὡς ὑποκείμενο φυσικῶν δικαιωμάτων ἢ ἐξουσιῶν καί προσπαθεῖ νά ἀνασυγκροτήσει μιά ἰδεατή γένεση τοῦ κράτους, θεωρώντας τό νόμο ὡς τή θεμελιώδη ἐκδήλωση τῆς ἐξουσίας.

Μέ βάση μιά ἐκ διαμέτρου ἀντίθετη μέθοδο, θά πρέπει νά ἐπιχειρηθεῖ ἡ μελέτη τῆς ἐξουσίας μέ ἀφετηρία τήν ἴδια τή σχέση, ἡ ὁποία καθορίζει τά στοιχεῖα στά ὁποῖα ἐφαρμόζεται. Ἀντί νά σκέφτεται

⁸ Pierre Macherey, Ἀπό τόν Κανγκιλέμ στόν Φουκώ. Ἡ δύναμη τῶν κανόνων, ὁ.π., πρόλογος στήν ἐλληνική ἐκδοση, σ. 10.

⁹ Ὁ.π., σ. 10-11.

κανείς ιδεατά υποκείμενα, ψάχνοντας να βρει ποιά ακριβώς από τὰ δικαιώματά τους παραχωρούν προκειμένου να υποταχθούν ή να καταστούν υποκείμενα, χρειάζεται μᾶλλον να ἀναρωτηθεῖ με ποιόν τρόπο οἱ σχέσεις υποκειμενοποίησης, υποταγῆς καὶ καθυπόταξης εἶναι δυνατόν να κατασκευάζουν υποκείμενα. Στὴν προοπτικὴ αὐτή, ἡ Τζούντιθ Μπάτλερ εἶναι πιθανότατα ἡ καλύτερη μαθήτρια τοῦ Φουκώ.¹⁰

6.

Στό σύνολο τοῦ ἔργου του, ὁ Μισέλ Φουκώ προσπάθησε να θέσει ἐκ νέου ὑπό διερώτηση καὶ να ἀναθεωρήσει γενικότερα τὸ ρόλο καὶ τὴ λειτουργία τῶν λεγόμενων «ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου». Γιά να τὸ ἐπιτύχει, ἀνέτρεξε στίς συνθήκες καὶ στοὺς ὅρους γένεσης τῶν ἀνθρωπιστικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐπιστημῶν, συνδέοντας τὴν ἐμφάνισή τους με τὴν ἐγκαθίδρυση νέων κανόνων, πρακτικῶν καὶ θεσμῶν. Διάσημα παραδείγματα ἀποτελέσαν ἡ ἰατρικὴ καὶ ὁ θεσμός τοῦ νοσοκομείου, ἡ τρέλα καὶ ὁ θεσμός τοῦ ἀσύλου ἢ τοῦ ψυχιατρείου, ἡ ἐπιτήρηση ἢ πειθάρχηση ἢ ὁ σωφρονισμός καὶ ὁ θεσμός τῆς φυλακῆς, ἡ σεξουαλικότητα καὶ οἱ θεσμοὶ διαχείρισης καὶ κανονικοποίησής της. Μὲ τίς ἀναλύσεις του, ὁ Φουκώ ἄσκησε τὴν ὀξυδερκέστερη κριτικὴ στὴν ἰδεολογία τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ στὴν πανταχοῦ κυρίαρχη φιλοσοφία τοῦ υποκειμένου. Ἀπὸ τὴ σκοπιὰ αὐτή, παραμένουν ἐπίκαιρες καὶ ἀξεπέραστες οἱ τελευταῖες σελίδες τοῦ βιβλίου του *Οἱ λέξεις καὶ τὰ πράγματα*.¹¹

Παράλληλα με τὴ φουκωικὴ σκέψη γιά τούς κανόνες καὶ τὴν κανονιστικότητα, ξεδιπλώνεται μιά κριτικὴ «ἀρχαιολογία» τῆς ἔννοιας τοῦ «ἀνθρώπου» καὶ τῶν μορφῶν παραγωγῆς τῆς υποκειμενικότητας. Ἡ κριτικὴ αὐτὴ στρέφεται ἐναντίον τῆς ἔννοιας τοῦ ἀνθρώπου ὡς υποκειμένου, δηλαδή ὡς δημιουργοῦ τῆς ἱστορίας ἢ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἐρμηνεύοντας βιαστικά καὶ ἀστόχαστα τὴν ἀρχαιολογικὴ αὐτὴ μέθοδο, ὑπῆρξαν ἀρκετοὶ πού θέλησαν να συμπεράνουν ὅτι ὁ Φουκώ θὰ πρέπει να χαρακτηριστεῖ —ἢ μᾶλλον να στιγματιστεῖ— ὡς ἄκαμπτος στρουκτουραλιστής (ἐννοώντας δηλαδή ὅτι διαγράφει πλήρως τὸ ὑπο-

¹⁰ Βλ., γιά παράδειγμα, Judith Butler, *Ἡ ψυχικὴ ζωὴ τῆς ἐξουσίας*. Θεωρίες καθυπόταξης, μτφρ. Τάσος Μπέτζελος, Πιλέθρον, Ἀθήνα 2009.

¹¹ Μισέλ Φουκώ, *Οἱ λέξεις καὶ τὰ πράγματα. Μιά ἀρχαιολογία τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου*, μτφρ. Κωστής Παπαγιώργης, Γνώση, Ἀθήνα 1986, σ. 525-528.

κείμενο καὶ τὴν ἐλεύθερη βούλησή του) ἢ ἐπίσης ὡς ἐπικίνδυνος μεταμοντέρνος (προσάπτοντάς του δηλαδή τὴ μομφὴ τοῦ σχετικισμοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ ἀγνωστικισμοῦ). Μιά πολεμικὴ τέτοιου εἶδους καὶ με τέτοιους ὅρους ἀδικεῖ κατάφωρα, θὰ λέγαμε, τὸ πρωτότυπο φουκωικὸ ἐγχείρημα, τὸ ὁποῖο ἀσφαλῶς δέν μπορεῖ να ταξινομηθεῖ με ἀβασάνιστο καὶ μονοσήμαντο τρόπο. Στό σημεῖο αὐτὸ θὰ ἦταν ἀναμφίβολα ὠφέλιμο να ἀνατρέξουμε σὲ μιά εὔστοχη παρατήρηση τοῦ Ζιλ Ντελέζ, πού ἀπευθύνεται στοὺς ἀντιπάλους τοῦ φουκωικοῦ ἔργου:

Πρὶν ἀπὸ τρεῖς αἰῶνες κάποιιοι ἀνόητοι ἐκπλήσσονταν πού ὁ Σπινόζα ἐπιδίωκε τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ ἀνθρώπου, μολονότι δέν πίστευε στὴν ἐλευθερία του οὔτε κἀν στὸν ἰδιαίτερο τρόπο ὑπαρξῆς του. Σήμερα κάποιιοι ἄλλοι ἀνόητοι, ἢ οἱ ἴδιοι μετενσαρκωμένοι, ἐκπλήσσονται πού ὁ Φουκώ συμμετεῖχε στοὺς πολιτικούς ἀγῶνες, αὐτὸς πού ἀνήγγειλε τὸν θάνατο τοῦ ἀνθρώπου.¹²

7.

Ὅπως δείχνει ὁ Ζάν Τερρέλ σὲ ἓνα βιβλίο του πού ἐκδόθηκε πολὺ πρόσφατα στὴ Γαλλία, ὑπὸ τὸν τίτλο *Πολιτικὲς τοῦ Φουκώ*,¹³ θὰ ἦταν δυνατόν να ὑποστηριχθεῖ ἡ θέση ὅτι τὸ κύριο μέλημα τοῦ Φουκώ, στό πολυσχιδὲς ἔργο του, εἶναι πολιτικῆς τάξεως. Ἐάν τοῦτο ἰσχύει, τότε οἱ πολιτικὲς παρεμβάσεις τοῦ Φουκώ συνίστανται στὴν πραγματικότητα, σύμφωνα με τὸν Τερρέλ, σὲ τέσσερις μετατοπίσεις, ἐντοπισμένες στό σύνολο τοῦ φουκωικοῦ ἔργου. Ἡ πρώτη μετατόπιση ὀδηγεῖ ἀπὸ τὴν ἀναλυτικὴ τῶν ἐξουσιῶν στίς πρακτικὲς διακυβέρνησης. Ἡ δευτέρη, ἀπὸ τίς πρακτικὲς διακυβέρνησης στίς διάφορες μορφές καθυπόταξης. Ἡ τρίτη, ἀπὸ τὴν καθυπόταξη στὴν ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ. Καὶ ἡ τέταρτη, ἀπὸ τὴν ἐπιμέλεια ἑαυτοῦ στὴν παρρησία γιά τὴν ἀλήθεια. Στὴ συνολικὴ αὐτὴ διαδρομὴ μετατοπίσεων καὶ μετασχηματισμῶν τοῦ πολιτικοῦ, οἱ κανόνες καὶ ὁ τρόπος παραγωγῆς τους, ἢ ἄλλως πως ἡ κανονιστικότητα, διαδραματίζουν πρωταρχικὸ ρόλο. Ἐξοῦ καὶ ἡ σημασία τῶν κανόνων, καὶ τῆς δυνάμει τους, γιά τὴν πολιτικὴ: χθές, σήμερα, αὔριο.

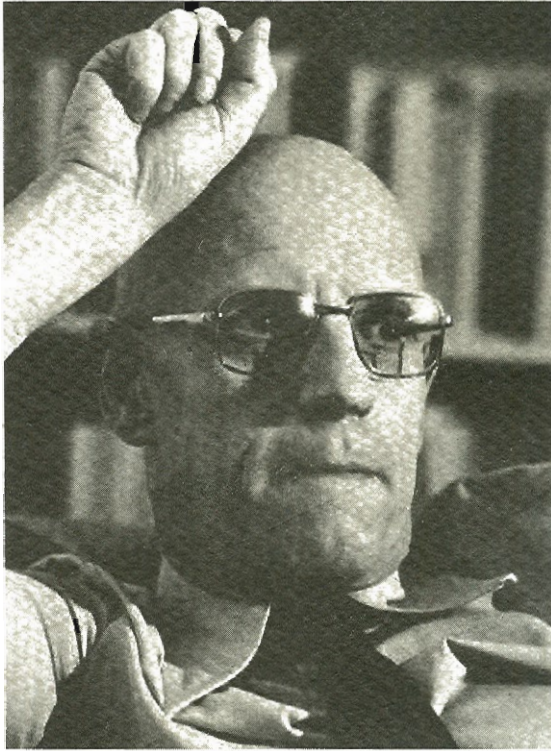
¹² Gilles Deleuze, *Foucault*, σ. 96 (ἑλλ. ἐκδοση: Ζιλ Ντελέζ, *Φουκώ*, μτφρ. Τ. Μπέτζελος, Πιλέθρον, 2005, σ. 153).

¹³ Jean Terrel, *Politiques de Foucault*, PUF-Pratiques théoriques, Παρίσι 2010.

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΕΤΟΣ 85ο • ΤΟΜΟΣ 169ος • ΤΕΥΧΟΣ 1843 • ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2011

Ἀφιέρωμα στὸν Μισέλ Φουκώ

Μηνολόγιο

ΖΑΧΑΡΙΑΣ ΚΑΤΣΑΚΟΣ
ΒΑΓΓΕΛΗΣ ΧΑΤΖΗΒΑΣΙΛΕΙΟΥ
ΛΙΝΑ ΠΑΝΤΑΛΕΩΝ
ΒΑΣΙΛΗΣ ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΡΑΥΤΟΠΟΥΛΟΣ
ΓΙΩΡΓΟΣ ΔΑΝΕΖΗΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΣΑΤΣΟΥΛΗΣ
ΒΕΝΙΑ ΒΕΡΓΟΥ
Ν. Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
ΧΡΗΣΤΟΣ ΧΡΥΣΟΠΟΥΛΟΣ

ΜΙΣΕΛ ΦΟΥΚΩ

Ὁ ἀρχικός Πρόλογος στὴν Ἱστορία
τῆς τρέλας (1961)

Μετάφραση-ἐπιμέτρο: Μάκης Κακολύρης

ΜΥΡΙΑΜ ΡΕΒΩ ΝΤ' ΑΛΛΟΝ

Μισέλ Φουκώ: μιὰ φιλοσοφία τῆς ἐπικαιρότητας

Μετάφραση: Κώστας Σπαθαράκης

ΝΤΙΝΤΙΕ ΕΡΙΜΠΟΝ

Τὸ τοπικὸ καὶ τὸ παγκόσμιο: μορφές ἐξουσίας
καὶ τρόποι ἀντίστασης

Μετάφραση: Κώστας Σπαθαράκης

ΚΥΡΚΟΣ ΔΟΞΙΑΔΗΣ

Ἡ μέθοδος τοῦ Φουκώ

ΜΙΧΑΗΛ ΠΑΡΟΥΣΗΣ

Μισέλ Φουκώ: ἀλήθεια καὶ νομικὲς πρακτικὲς

ΓΕΡΑΣΙΜΟΣ ΒΩΚΟΣ

Μαρία Ἀντονανέττα: ἡ μήτρα τῆς ἀνωμαλίας

ΘΑΝΑΣΗΣ ΤΖΑΒΑΡΑΣ

Σχέση τῆς ψυχανάλυσης μὲ τίς νόρμες
καὶ τίς κανονικότητες

ΑΡΗΣ ΣΤΥΛΙΑΝΟΥ

Κανόνες καὶ κανονιστικότητα:

Φουκώ καὶ Κανγκυλέμ

ΣΩΤΗΡΗΣ ΣΙΑΜΑΝΔΟΥΡΑΣ

Dispositif: γενεαλογία καὶ μετάφραση

ΘΕΟΔΟΣΗΣ ΝΙΚΟΛΑΪΔΗΣ

Σκέψεις γιὰ τὴν ἔννοια τῆς ταυτότητας

ΚΩΣΤΑΣ ΤΣΑΜΠΟΥΡΑΣ

Τὸ πολιτικὸ καὶ ἡ ἀλήθεια

Γιὰ τὴν πολιτικὴ φιλοσοφία τοῦ Φουκώ

ΣΤΑΥΡΟΣ ΖΟΥΜΠΟΥΛΑΚΗΣ

Ὁ Φουκώ καὶ ἡ ἱρανικὴ ἐξέγερση, ξανά

Ἀπρίλιος 2011